

IWONA SIKORSKA, BARBARA SIKORA-WACHOWICZ¹

Instytut Psychologii Stosowanej, Uniwersytet Jagielloński
Institute of Applied Psychology, Jagiellonian University

MARTA BIAŁECKA-PIKUL

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński
Institute of Psychology, Jagiellonian University
e-mail: i.sikorska@uj.edu.pl

Sprawozdanie z konferencji „25th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development”, 15–19 lipca 2018 roku, Gold Coast, Australia²

Uczestnictwo w wymianie naukowej w obszarze psychologii rozwoju, dokonywanej na forum międzynarodowym, wiąże się z wysłaniem publikacji do czasopism tematycznych, takich jak *International Journal of Behavioural Development*, oraz z udziałem w konferencjach międzynarodowych, np. w odbywającej się co dwa lata konferencji International Society for the Study of Behavioural Development (ISSBD). Misją tego stowarzyszenia, które powołano w 1969, jest „promowanie badań naukowych, które dotyczą problematyki rozwoju w biegu życia człowieka oraz zastosowanie uzyskanych w tych badaniach znaczących wyników dla potrzeb społeczności całego świata”. Warto dodać, że od 1971 r. odbyło się 25 takich konferencji na 6 kontynentach (11 w Europie, 6 w Północnej Ameryce, 4 w Azji, 1 w Afryce, 1 w Ameryce Południowej i 2 w Australii). Przedstawimy poniżej sprawozdanie z „25th Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development”, które w tym roku, w dniach od 15 do 19 lipca odbyło się w miejscowości Gold Coast, w stanie Queensland w Australii. Jako uczestniczki tegorocznego spotkania, omawiając tematykę wykładów, sympozjów i innych rodzajów aktywności, które poprzedzały i odbywały się w ramach tego spotkania, postaramy się przedstawić tę prężnie działającą

organizację psychologów rozwojowych, która promuje i wspiera badania naukowe w tym obszarze i zajmuje się ich aplikacją.

Podczas rozpoczęcia jubileuszowego spotkania ISSBD gości przywitała przewodnicząca konferencji prof. Melanie Zimmer-Gembeck z Griffith University, dotychczasowy prezydent ISSBD, prof. Xinyin Chen z University of Pennsylvania, oraz prof. Bonnie Barber – dziekan Wydziału Zdrowia Griffith University, który był współorganizatorem konferencji. Ważnym momentem tego uroczystego rozpoczęcia były życzenia dobrych obrad, które złożył uczestnikom przedstawiciel rdzennych Australijczyków, wódz jednego z plemion zamieszkujących tę ziemię. Wykonał on również krótki utwór muzyczny, witając uczestników spotkania w swojej ojczyźnie. Obrady odbyły się w znanej miejscowości wypoczynkowej, w której w hotelach i pensjonatach podczas sezonu letniego spędzają czas i Australijczycy, i goście z całego świata. W środku australijskiej zimy, we wspaniałym hotelu, The Star Gold Coast, na wybrzeżu Morza Koralowego w salach, które nosiły nazwy najpiękniejszych okolicznych plaż, takich jak Surfers Paradise, Southport czy Collongatta, dyskutowali psychologowie rozwoju.

Obrady trwały długo, gdyż 5 dni, a łącznie z przedkonferencyjnymi warsztatami – aż 6 dni,

podczas których odbyło się 6 wykładów plenarnych, 150 sympozjów i sesji z referatami, 6 sesji plakatowych z prezentacją 500 plakatów oraz cykl spotkań dla młodych naukowców. W konferencji uczestniczyło około 700 osób z 54 krajów całego świata. Przedstawione liczby dają obraz znaczącego wydarzenia, którego treść z pewnością określają dobrze tematy wykładów plenarnych.

Pierwszy, inauguracyjny wykład, pt. *Rola zmieniających się kontekstów społecznych i zmian w rozwoju człowieka. Perspektywa rozwojowa (A developmental perspective on the role of changing social contexts and human development)*, wygłosiła emerytowana profesor psychologii i pedagogiki z University of Michigan, Jacquelynne Sue Eccles. Badaczka wskazała na konieczność uwzględniania w badaniach nad rozwojem zarówno zmian zachodzących w relacjach społecznych człowieka, jak i jego indywidualnej aktywności, zwłaszcza będącej wyrazem sprawczości (*agency*). Interakcja między osobą a kontekstem jej rozwoju tworzy różnorodne wzorce jej dobrostanu i funkcjonowania jednostki w biegu życia. Prelegentka wielokrotnie podkreślała wagę zmienności zarówno samych kontekstów, jak i indywidualnych zmian osobowych tworzących ograniczenia dla sprawczości, a co za tym idzie – utrudniających zarządzanie własnym rozwojem. Zmienność kontekstów rozwojowych omawiana była również w trakcie takich sesji, jak np. *Jak kontekst wpływa na komunikację dorosły–dziecko (How contexts influence adult-child communication)*, prowadzona przez Meredith Gattis z Cardiff University, czy *Spojrzenie porównawcze na zmieniające się konteksty dzieciństwa (Comparative look at the changing contexts of childhood)*, którą zorganizowała prof. Shannon Cavanagh z University of Texas. Tematem ważnym były też konteksty globalne poruszane np. podczas sympozjum *Zmiany klimatu a młodzi ludzie. Wskazania dla badaczy rozwojowych (Climate changes and young people: Indications for developmental scientists)*, zorganizowanym przez prof. Ann Sanson z Melbourne University.

Drugi wykład plenarny, pt. *Burze emocjonalne i bezsensowne plotkowanie. Rozwój zabu-*

rzeń internalizacyjnych w okresie adolescencji (Emotional storms and idle gossip: The development of internalising disorders in adolescence), wygłosił prof. Ron Rapee, dyrektor Centrum Zdrowia Emocjonalnego w Macquarie University w Sydney. Kluczowe dla przedstawianych rozważań było pytanie, co jest specyficznego w adolescencji, co czyni ją etapem życia, podczas którego ma swój początek wiele poważnych zaburzeń psychicznych, w tym zwłaszcza lęk społeczny, zgeneralizowane zaburzenia lękowe, zaburzenia odżywiania oraz depresja. Do wspólnych charakterystyk osób, u których pojawiają się takie zaburzenia, należą: wysoka samoświadomość, podatność na ocenę społeczną, słaba regulacja emocji oraz negatywna afektywność. Momentem największej reaktywności emocjonalnej podczas okresu adolescencji jest jej środkowy okres. Autor wykładu nie tylko omówił wyniki swoich długoletnich badań i odwoływał się do licznych metaanaliz, ale także zaproponował model, w którym uwzględnił wszystkie odkryte dotychczas czynniki ryzyka powstawania zaburzeń internalizacyjnych oraz wzajemne i przyczynowe relacje między nimi. Szczególna podatność na ten rodzaj zaburzeń oprócz już wspomnianych powyżej wiąże się w okresie dojrzewania z wpływem rówieśników, pierwszych relacji romantycznych, procesu separacji od rodziny pochodzenia, zmian w diecie i cyklu snu–czuwania oraz rosnącej ekspozycji na wpływ mediów społecznościowych. Powiązane tematycznie z wykładem prof. Rapee były choćby takie sesje, jak *Zrozumienie czynników ryzyka lęku oraz internalizacji problemów u dzieci i młodych ludzi (Understanding risk factors for anxiety and internalising problems in children and young people)*, poprowadzona przez Jennifer Hudson z Macquarie University, czy *Nawigowanie rozwoju tożsamości. Rówieśnicy, edukacja, ścieżki, problemy i sukcesy (Navigating identity development: Peers, education, pathways, problems and success)*, którą zorganizowała prof. Shawna Campbell z Griffith University.

Kolejnym, trzecim wykładowcą był prof. Richard Lerner, dyrektor Institute for Applied Research in Youth Development w Tufts University w USA, przede wszystkim redaktor

ogromnej liczby doskonałych podręczników w obszarze psychologii rozwoju, np. *Handbook of Child Psychology and Developmental Science* (4 tomy, Hoboken, NJ: Wiley, 2015). Rozwazał on zagadnienia pozytywnego rozwoju młodzieży w wykładzie *Promowanie pozytywnego rozwoju i sprawiedliwości społecznej wśród młodzieży na całym świecie. Rozwojowe podejście systemów relacyjnych (Promoting positive development and social justice among global youth: A relational developmental systems approach)*. W wykładzie przypomniał założenia swojej metateorii rozwoju, którą nazywamy systemowym podejściem relacyjnym (np. Overton, Lerner, 2012). W kontekście tego podejścia pokazał, na czym polega promowanie pozytywnego rozwoju, w tym odporności psychicznej i społecznej sprawiedliwości wśród młodzieży na całym świecie. Z ogromnym osobistym zaangażowaniem wskazywał, że wspieranie wszelkich działań mających takie właśnie cele jest obowiązkiem psychologów rozwojowych, którzy są świadomi, że istnieje **siedem tzw. śmiertelnych stresorów o zasięgu międzynarodowym (Seven Deadly Significant International Stressors, SINS)**, takich jak: bieda, rasizm i seksizm, nierówności w edukacji, wykorzystywanie ludzi, uprzedzenia polityczne, dysproporcje w opiece zdrowotnej oraz eksploatacja planety. Za szczególne zagrożenie uznany został również „machiaweliczny charakter” silnie oddziałujący na młodych ludzi. Jako przykład badań nad pozytywnym rozwojem młodzieży został przytoczony longitudinalny program badań *Compassion International Study* (np. Tirrell i in., 2018), prowadzony wśród żyjącej w ubóstwie młodzieży w Salvadorze i Rwandzie, stymulujący jej duchowość, nadzieję oraz pozytywny rozwój. Warto podkreślić, że tematyka pozytywnego rozwoju, dobrostanu i odporności psychicznej była przedmiotem bardzo wielu wystąpień oraz plakatów podczas tej konferencji. Były to m.in. sesje *Zrozumienie kwestii psychologicznego dobrostanu w różnych kontekstach i różnych okresach życia (Understanding issues of psychological well-being across different contexts and different life periods)*, *Zdrowie i dobrostan dziecka. Rola rodzicielstwa (Child health and*

well-being: The role of parenting), *Psycho-społeczne korelaty dobrostanu w biegu życia. Perspektywy międzynarodowe (Psychosocial correlates of well-being over the lifespan: International perspectives)* czy *Zranienia i dobrostan w cyklu życia. Możliwości leczenia i wsparcie rodziny (Offending and well-being across the lifecourse: Opportunities for treatment and family support)*.

Wykład czwarty, prof. Xinyin Chena, kończącego swoją kadencję prezydenta ISSBD, zatytułowany był *Kultura, funkcjonowanie społeczno-emocjonalne i przystosowanie (Culture, socioemotional functioning, and adjustment)*. Autor rozwazał związki między wzorcami socjalizacji, przekonaniem i wartościami społecznymi a rozwojem dziecka w różnych kulturach. Tezy prelegenta zobrazowane zostały prezentacją porównawczych chińsko-kanadyjskich badań longitudinalnych nad nieśmiałością. Znaczenie przypisywane nieśmiałości jest odmienne w różnych kontekstach kulturowych: w Chinach to cecha pożądana, akceptowana przez rodziców i otoczenie społeczne dziecka. W Kanadzie natomiast nieśmiałość częściej ujmowana jest jako przejaw społecznego zahamowania czy nawet zaburzenie rozwoju. Wyniki analiz korelacyjnych wykazały związek pozytywny między nieśmiałością a akceptacją matek i rówieśników, współpracą i integracją społeczną oraz osiągnięciami szkolnymi i przywództwem u dzieci chińskich. Z kolei nieśmiałość u dzieci kanadyjskich wiązała się częściej z wychowaniem opartym na karaniu, odrzuceniem przez matkę i otoczenie, samotnością. Konkludując swoje wystąpienie, prof. Chen podkreślił konieczność uwzględniania kulturowych znaczeń i przekazów nie tylko w badaniach nad społeczno-emocjonalnym rozwojem dzieci, ale także w ocenie normatywności każdego badanego przez psychologów rozwoju fenomenu. Warto dodać, że kwestia badań międzykulturowych, podkreślanie znaczenia zakorzenionych w kulturze wartości i np. przekonania rodziców na temat wychowania były również tematem kilku sympozjów i sesji. Przykładem może być sympozjum IX *Pokwitanie w obiektywie kultury (Puberty under cultural lens)* czy sesje *Motywacja, zaangażowanie i wyniki pracy nauczycieli*.

Perspektywa międzykulturowa (Teacher motivation, engagement and performance: A cross-cultural perspective) oraz *Międzykulturowe podejścia do rozwoju społeczno-poznawczego (Cross-cultural approaches to socio-cognitive development)*. W tej ostatniej sesji wystąpił m.in. prof. Mark Nielsen, współautor słynnego tekstu, w którym dokonano re-ewaluacji dotychczasowych badań nad naśladowaniem u niemowląt (Oostenbroek i in., 2016). Piąty wykład plenarny wygłosiła prof. Frosso Motti-Stefanidi, reprezentująca National and Kapodistrian University of Athens w Grecji. Tematem jej wystąpienia była problematyka kulturowej adaptacji młodzieży z rodzin imigrantów i uchodźców w krajach Europy ujęta w perspektywie czynników ryzyka oraz odporności psychicznej – implikacje dla polityki społecznej (*Immigrant and refugee youth adaptation from a risk and resilience perspective: Social policy implications*). Badaczka podkreślała, że plastyczna adaptacja młodych ludzi do życia w społeczeństwach przyjmujących owocuje wzrostem ich dobrostanu, ale też rozwojem tychże społeczeństw. Motywem przewodnim wykładu było pytanie: kto spośród młodych imigrantów adaptuje się dobrze i dlaczego? Tezy wystąpienia ilustrowano wynikami badań longitudinalnych *Athena Studies of Resilient Adaptation* (Motti-Stefanidi, 2014). Młodzi Grecy oraz przybyli z terenów Rosji i Bliskiego Wschodu adolescenci badani byli pod kątem ich radzenia sobie z zadaniami rozwojowymi, stopnia akulturacji oraz dobrostanu. Wyniki badań pozwoliły na identyfikację wskaźników dobrej, czyli tzw. plastycznej adaptacji młodych imigrantów, takich jak bycie akceptowanym przez młodzież w nowym kraju, co przekłada się na lepsze realizowanie zadań rozwojowych, a w rezultacie zmniejsza możliwość doświadczenia dyskryminacji. Fakt bycia akceptowanym przez Greków zachęcał przybyłą młodzież do nauki języka i poznawania kultury, co w efekcie ułatwiało ich adaptację. Tematyka migracji była również centralnym zagadnieniem w takich sesjach, jak *Dzieci stojące w obliczu przeciwności losu. Jak doświadczenia ucieczki z kraju pochodzenia, imigracji i biedy wpływają na rozwój (Children facing adversity: How experiences of refugee, immigration and poverty*

affect development), *Ryzyko i odporność wśród młodych uchodźców (Risk and resilience among refugee youth)* czy *Gdzie teraz jesteśmy? Zasady i praktyki pomagające (albo krzywdzące) uchodźców i młodzież poszukującą azylu (Where are we now? Policies and practices helping (or harming) refugee or asylum-seeking youth)*.

W ostatnim dniu konferencji szósty wykład plenarny pt. *Wszyscy moi przyjaciele to robią. Złożoność i trwałość wpływu rówieśników na przestępczość i ryzykowne zachowania młodzieży (All my friends are doing it: The complex and enduring topic of peer influence on delinquency and risky behavior)* wygłosił Wayne Osgood, profesor kryminologii i socjologii z Pennsylvania State University w USA. Zdaniem tego badacza relacje rówieśnicze należy analizować nie tylko w obrębie diady, ale także w szerszym kontekście pośredniego wpływu „przyjaciół naszych przyjaciół”. Jako przykład badań nad złożonością wpływu rówieśników na przestępczość oraz nadużywanie substancji psychoaktywnych wśród młodzieży zostały zaprezentowane wyniki trwającego 10 lat projektu PROSPER (np. Osgood i in., 2013). Omówione w wykładzie badania prowadzono w perspektywie tzw. sieci społecznych i pozwoliły one na stwierdzenie, że istotą wpływu jest selekcja (wybór) kolegów. Wykazały one istnienie wpływu bezpośredniego i pośredniego, a także stały się podstawą opracowania systemu działań profilaktycznych. Tematyka wykładu prof. Osgooda była omawiana również podczas wielu sesji skupionych na zagadnieniu przemocy rówieśniczej, takich jak: *Znęcanie się jako proces grupowy. Drogi dla przyszłych badań (Bullying as group process: Avenues for future research)*, *Znęcanie się przez internet i jego związku ze zdrowiem emocjonalnym i dobrostanem nastolatków (Cyber-bullying and its associations with adolescents' emotional health and well-being: A cross-cultural perspective)* czy też *Znęcanie się: jest więcej do zrobienia. Niezbadane czynniki i przyszłe kierunki badań (Bullying: there is more to be done. Unexplored factors and future directions)*.

Konferencja obfitowała w wydarzenia naukowe będące ofertą rozwijającą i wspierającą młodych naukowców do siedmiu lat po doktoracie. Były to całodzienne warsztaty

przedkonferencyjne prowadzone równolegle w sześciu różnych tematach oraz warsztaty śródkonferencyjne, które odbywały się codziennie podczas przerwy na lunch. Cztery zagadnienia uznano za szczególnie ważne dla młodych badaczy, w związku z czym poświęcono im zarówno warsztaty przed konferencją, jak i podczas jej trwania.

Pierwszy warsztat, *Jak Twoje badania mogą coś zmienić? Współpraca z partnerami w celu wdrożenia wiedzy z zakresu Twojej nauki w życie (How can your research make a difference? Working with partners to move your science into the world)*, prowadzony był przez dr Yvonne Skipper z Keele University w Wielkiej Brytanii oraz przez prof. Debrę Pepler z York University w Kanadzie. Warsztat dotyczył współpracy naukowców z organizacjami partnerskimi, celem rozwoju i wdrożenia narzędzi i oddziaływań opartych na wynikach prowadzonych badań. W tej tematyce utrzymany był również warsztat śródkonferencyjny *Badania rozwojowe dla dobra publicznego. Rozmowa na temat badań translacyjnych (Developmental research for the public good: A conversation on translational research)* i prowadzony był przez wspomnianą już prof. Debrę Pepler z York University w Kanadzie oraz prof. Susan Spence z Griffith University w Australii.

Kolejny warsztat, *Wprowadzenie do analizy danych podłużnych (Introduction to longitudinal modeling)*, prowadzony był przez dr Kathryn Modecki z Griffith University w Australii. Był to warsztat metodologiczny dotyczący modeli statystycznych wykorzystywanych w badaniach podłużnych, omawiający stosowanie takich modeli, jak modele panelowe (*panel models*) czy modele latentnych krzywych rozwojowych (*latent-growth curve models*). Podczas trwania samej konferencji młodzi naukowcy zostali zaproszeni na spotkanie pod tytułem *Krótkie wprowadzenie do modelowania podłużnego (A brief introduction to longitudinal modeling)* prowadzone przez tę samą badaczkę. Podobnie jak poprzedni warsztat ten dotyczył modeli badawczych i analiz statystycznych stosowanych w obszarze badań rozwojowych (badania podłużne). Omówiono m.in. modele krzyżowe (*cross-lags models*), modelowanie

latentnych krzywych rozwojowych (*latent growth curve models*), czy analizę latentnych klas rozwojowych (*latent class growth analysis*). Ponadto w trakcie warsztatów pokrótce przedstawiono także możliwości przeprowadzania niektórych analiz z użyciem takich programów, jak R, SPSS, Mplus czy AMOS.

Kolejny warsztat przedkonferencyjny: *Popraw i wyślij ponownie. Publikowanie i recenzowanie (Revise and resubmit: Publishing and reviewing)*, prowadzony był przez profesorów z Florida Atlantic University: prof. Bretta Laursena, edytora w *International Journal of Behavioral Development* oraz prof. Erikę Hoff, będącą w redakcji m.in. w *Journal of Experimental Child Psychology* oraz *Journal of Child Language*. Warsztat dotyczył publikowania badań naukowych i obejmował praktyczne uwagi dotyczące procesu publikacji od momentu wysłania materiału do czasopisma aż po jego akceptację. Omówiono zarówno przypadki recenzji kończących się koniecznością wprowadzenia korekty, jak i całkowitego odrzucenia i wysłania do innego czasopisma. Warsztat obejmował także część praktyczną dotyczącą oceny abstraktów, wyboru czasopisma oraz samego pisania publikacji (praca w grupach). Zagadnienia te były również przedmiotem warsztatu podczas trwania konferencji: *Wskazówki i porady dotyczące publikowania. Rozmowa z redaktorami (Tips and tricks for publishing: A conversation with editors)*, prowadzonego przez wspomnianego już prof. Brettaa Laursena z Florida Atlantic University w Stanach Zjednoczonych, prof. Tinę Malti z University of Toronto Mississauga w Kanadzie oraz prof. Jennie Hudson z Macquarie University w Australii.

Kolejny warsztat, *Badania międzykulturowe o tematyce rozwojowej (Cross-cultural research in human development)*, prowadzony był przez prof. Sarę Harkness oraz prof. Charlesa M. Supera z University of Connecticut w Stanach Zjednoczonych. Warsztat dotyczył koncepcji i metod przeprowadzania empirycznych badań międzykulturowych o tematyce związanej z rozwojem człowieka. Kontynuację tej tematyki stanowił śródkonferencyjny warsztat, *Fundusze w badaniach międzykulturowych (Foundations in*

cross-cultural research), pod przewodnictwem tych samych badaczy.

Jedną edycję miały dwa warsztaty o węższej tematyce, odbywające się przed rozpoczęciem konferencji. Pierwszy z nich, *Samotność w biegu życia. Bieżące problemy, wyzwania i rozwiązania (Loneliness across the lifespan: Current issues, challenges, and solutions)*, prowadzony był przez prof. Luca Goossensa z KU Leuven w Belgii i dotyczył samotności człowieka w różnych okresach życia. Podczas drugiego warsztatu, zatytułowanego *Definiowanie adaptacji młodzieży imigrantów z perspektywy badań nad ryzykiem i odpornością psychiczną. W jaki sposób teoria wpływa na badania? (Framing immigrant youth adaptation within a risk and resilience perspective: How does theory guide research?)*, prof. Frosso Motti-Stefanidi z National and Kapodistrian University of Athens w Grecji oraz dr Brit Oppedal z Norwegian Institute of Public Health odnieśli się do prowadzenia badań w zakresie adaptacji młodzieży z rodzin imigrantów, a w szczególności badań łączących podejście rozwojowe, akulturacyjne i socjologiczne i ujmowanych w kontekście zagadnienia odporności psychicznej.

Przejawem dbałości ISSBD o współpracę między badaczami różnych krajów było zaproszenie młodych naukowców na Early Career Scholars Reception wieczorem pierwszego dnia konferencji. Spotkanie umożliwiło poznanie

nowych osób oraz rozmowę z innymi młodymi badaczami.

Rozwój młodej kadry naukowej to również granty wyjazdowe na udział w warsztatach przedkonferencyjnych i konferencji. Granty przyznawane były przez ISSBD Early Career Scholar Grant Committee, dzięki środkom finansowym uzyskanym od the Jacobs Foundation Zurich, a skorzystało z nich wielu młodych naukowców.

Podsumowując, warto podkreślić, że tematy wykładów plenarnych były bardzo zróżnicowane, a przygotowujący je wybitni specjaliści zawsze dbali, aby nie tylko upowszechnić wśród uczestników rzetelną wiedzę – prezentowali metaanalizy, modele, podsumowania wieloletnich, często podłużnych badań nad zagadnieniami rozwoju – oraz wskazywali, jak uzyskana wiedza była przekładana na praktyczne oddziaływanie, czyli programy wsparcia, warsztaty, systemowe oddziaływanie w obszarze pozytywnego rozwoju. Można więc twierdzić, że wykładając, pokazywali, jak realizować oba cele ISSBD – promocję wiedzy i aplikację. Upowszechnianiu wiedzy o rozwoju służył specjalny cykl zajęć i wsparcia dla młodych naukowców, co było bardzo atrakcyjną propozycją i spotkało się z dużym zainteresowaniem. Następną konferencją, „26th ISSBD Biennial Meeting of the International Society for the Study of Behavioural Development”, odbędzie się 21–25 czerwca 2020 r. na wyspie Rodos w Grecji.

PRZYPIS

¹ Barbara Sikora-Wachowicz otrzymała grant wyjazdowy przyznany przez ISSBD Early Career Scholar Grant Committee i the Jacobs Foundation, umożliwiający jej udział w konferencji oraz warsztatach przedkonferencyjnych. Dodatkowo w latach 2015–2018 była wspierana w ramach ISSBD–JF Fellowship Program for Early Career Scholars.

² Tekst sprawozdania powstał w ramach prac w projekcie Narodowego Centrum Nauki (UMO 2013/10/M/HS6/00544), pt. *Psychologiczne Ja w świecie społecznym. Przywiązanie, teoria umysłu i pojęcie Ja w okresie adolescencji*.

BIBLIOGRAFIA

Motti-Stefanidi F. (2014), Immigrant youth adaptation in the Greek school context: A risk and resilience developmental perspective. *Child Development Perspectives*, 8, 3, 180–185.

- Oostenbroek J., Suddendorf T., Nielsen M., Redshaw J., Kennedy-Costantini S., Davis J., ... Slaughter V. (2016), Comprehensive longitudinal study challenges the existence of neonatal imitation in humans. *Current Biology*, 26, 10, 1334–338.
- Osgood D. W., Feinberg M.E., Gest S.D., Moody J., Ragan D.T., Spoth R., ... Redmond C. (2013), Effects of PROSPER on the influence potential of prosocial versus antisocial youth in adolescent friendship networks. *Journal of Adolescent Health*, 53, 2, 174–179.
- Overton W.F., Lerner R.M. (2012), Relational developmental systems: A paradigm for developmental science in the postgenomic era. *Behavioral and Brain Sciences*, 35, 5, 375–376.
- Tirrell J.M., Geldhof G.J., King P.E., Dowling E.M., Sim A. T., Williams K., ... Lerner R.M. (2018), Measuring spirituality, hope, and thriving among Salvadoran youth: Initial findings from the Compassion International Study of Positive Youth Development. *Child & Youth Care Forum*, 1–28, <https://doi.org/10.1007/s10566-018-9454-1>.